

DEL CLASSICISME A L'ETERNITAT

L'imperi Bofill

Profeta lluny de la seva terra, l'arquitecte Bofill ha construït a França, més que un seguit de projectes i edificis, un veritable imperi. Amb el classicisme com a bandera i la seu central del Taller d'Arquitectura sempre a Barcelona, les fronteres ja no poden deturar-lo. Ha arribat el moment, per a ell, de tornar a construir a casa.

C. Singla/J. R. Fontana

El Taller d'Arquitectura i el nom de Ricard Bofill i Levi són avui dia quasi indestriables, malgrat que va ser l'home que va crear l'empresa. Nascut el 1939, fill d'arquitecte —el seu pare es va veure afectat per les inhabilitacions imposades pel franquisme— i amb una germana —Anna— dedicada a la mateixa professió, Ricard Bofill va ser expulsat de la universitat per motius polítics el 1956. Va seguir estudiant arquitectura a Ginebra, i treballant amb el pare fins que el 1963, amb un grup d'arquitectes, crea el Taller d'Arquitectura.

La seva tercera obra, un edifici d'apartaments del carrer de Nicaragua a Barcelona (1963-65), ja va rebre un premi FAD. De seguida van arribar projectes més importants: el barri Gaudí de Reus (1964-68) i el Walden 7 (1970-75) un dels edificis amb més història de polèmiques al darrere. Situat a Sant Just Desvern, a l'eixida de Barcelona, és la primera part d'un projecte que incloïa tres blocs amb un total de mil vivendes. El concepte de l'edifici —en mòduls combinables— proposava una forma de vida anticonvencional, utòpica i controvertida en si mateixa. Però la fallida de la promotora, abans de la finalització de l'edifici, va portar la polèmica més enllà del camp estrictament arquitectònic.

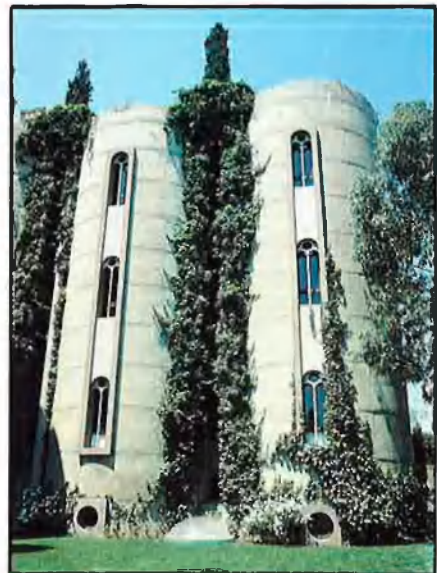
Amb la fallida de la promotora, la propietat passa al Fons de Garantia de Dipòsits, i la constructora enllesteix a corre-cuita. Les rajoles que cobreixen la façana han anat caient i tot l'edifici està voltat de xarxes per protegir els habitants i els grups de turistes japonesos que sovint el visiten. El desinterès del Fons de Garantia, els dubtes sobre la propietat real de l'edifici i el valor de les hipoteques dels pisos, junt amb el seu estat de deixadesa, han portat a una situació caòtica. Avui dia, l'Ajun-

tament de Sant Just, amb l'ajuda de Bofill, malda per trobar una sortida definitiva al problema.

A la mateixa illa del Walden Bofill va comprar i restaurar l'antiga fàbrica de ciment que des del 1973 és La Fàbrica, la seu central del Taller d'Arquitectura. En aquest moment, a principis de la dècada dels setanta, el Taller comença la seva conquesta de França. Després de dos projectes perduts, La Citadelle i La Petite Cathedrale, en-

Les espases d'Abraxas. París, 1978-83. Conjunt de 591 vivendes constituït per tres edificis: El Palau, El Teatre i L'Arc, situat al voltant un espai ajardinat.

A l'esquerra, Les espases d'Abraxas. Dalt, vistes exteriors del Taller d'Arquitectura de Bofill, «la Fàbrica», creat el 1973. Amb anterioritat, l'edifici l'ocupà la factoria «Cementos Sansón».

L'estómac de l'arquitecte

Ricard Bofill i el Taller d'Arquitectura han rebut judicis molt favorables, però també han hagut de digerir condemnes sense pal·liatius. Aquests en són una petita mostra.

Per a Richard Meier —responsable del futur Museu d'Art Contemporani de Catalunya— l'arquitectura de Bofill «és memorable per la seva monumentalitat, la seva organització espacial, i l'ús incomparable dels materials» i sobretot «per la imatge del lloc que ell crea per als habitants».

Arthur Drexler, director d'Arquitectura del MOMA de Nova York, opina que «Bofill ens diu alguna cosa de gran importància sobre la vida urbana a final de segle: és a la vegada desitjable i pràctic dramatitzar les vivendes. Més que ser un simple rerefons, o un accessori indiferent a l'escenari urbà, la vivenda es pot convertir en l'escenari mateix».

Amb un punt de vista radicalment oposat, Kenneth Frampton, en la seva Història crítica de l'arquitectura mo-

derna, diu de Bofill: «es fa difícil pensar en un altre arquitecte occidental contemporani que gaudeixi d'una relació tan privilegiada amb el poder estatal... junt amb l'èxit mundà que inevitablement comporta, no ajuda gens a legitimar aquest empresonament de les vivendes col·lectives dins una carcassa de classicisme kitsch».

Per la seva part, Helio Pinón —que amb Albert Vilaplana ha realitzat el Centre d'Art Santa Mònica— i José Quetglas retreien a Bofill «la ignorància de la dimensió sistemàtica de l'arquitectura històrica, la seva reducció al clixé gastat, la juxtaposició d'estils històrics independentment del sentit ideològic que van produir en el seu moment».

Finalment, Federico Correa, autor del projecte de l'Anell Olímpic, declarava en una entrevista a EL TEMPS: «tinc poca opinió de l'arquitectura de Bofill. Vaig perdre contacte amb ella fa molts anys i en tinc poca opinió». □

El risc del clàssic

En un temps en què veiem com els estadis es cobreixen amb sofisticades estructures tridimensionals, i les torres de comunicacions prenen aparença de satèl·lits espacials, és difícil que ens passin desapercebudes les formes clàssiques dels edificis de Bofill. Tot i que Bofill s'ha encarregat de difondre les raons que l'han portat a fer aquesta nova versió de les formes dels temps de Fidies, no han deixat de provocar els comentaris dels especialistes. El mateix Taller n'és conscient, i reconeixen que la crítica a la seva obra es una «crítica fàcil», alhora que ells mateixos proporcionen un seguit d'arguments per fer-la.

Ningú fa res perquè sigui criticat amb tanta impunitat —deixant de banda motius de lucre—, per això, mentre l'aspecte aparent de les formes rep el gruix de la crítica, hi ha alguna cosa més que resta a cobert.

És evident que les propostes del moviment modern en arquitectura han deixat d'entusiasmar el gran públic. L'usuari de l'arquitectura demana actualment allò que el modernisme químicament pur no li ofereix: ciutat i monument. Bofill és conscient d'aquest buit i fa la seva oferta: vivendes com a monument, en conjunts urbanístics monumentals. Una sèrie d'altres elements completen l'operació. Un d'ells és la tècnica que faci possible la viabilitat econòmica del projecte. Afortunadament ja no calen marbre ni travertí: la resposta és el formigó prefabricat de darrera generació. Una base geomètrica molt acusada és el complement ideal a un sistema per mòduls, garantia que l'encofrat emprat a Montpeller encaixi perfectament en un projecte a Holanda. I tancant el cicle tècnic l'estil, els ordres clàssics que conjunten sense tensions

el darrer requeriment de prefabricació i repetició amb el plantejament inicial de monumentalitat. Alhora, l'estil triat proporciona unes connotacions que ens remeten a la tradició de les esferes del poder. El mateix Thomas Jefferson, arquitecte i polític, s'encarregà personalment de la difusió del repertori clàssic a Nord-amèrica, quan en uns moments en què el país acabava d'independitzar-se, feien falta dispositius de tot tipus per a mantenir un nivell de representació internacional. Aquesta decisió, presa fa quasi dos segles, és una prova de la confiança que es depositava sobre les formes clàssiques. Encara avui semblen una opció segura, o almenys amb el risc calculat, per a oferir solucions a operacions de prestigi que, com a Jefferson, poden servir per distreure l'atenció de les cabanes de troncs que voltaven els Capitolis.

Una arquitectura fonamentada en la imatge de les seves formes i la seva difusió posterior, ha de vigilar per aconseguir de sobreviure al consum massiu d'imatge que es dona actualment. Per això, el Taller va introduint variacions dius del seu sistema. Els darrers intents tracten de fer compatibles el llenguatge dels ordres clàssics amb alguns elements emulats pel high-tech, l'altre gran corrent del post-moviment modern. Cal constatar el bon estat de salut d'aquesta branca de l'avantguarda arquitectònica: l'edifici més visitat d'Europa —el Centre Pompidou— és l'edifici high-tech per excel·lència. El Hong-Kong Bank, la Piràmide del Grand Louvre o el Lloyds, ens demostren que ara és un moment propici per a adoptar una sèrie de tics tecnològics. És un altre risc calculat que assumeix el Taller d'Arquitectura. □

El grup d'arquitectura de Bofill, en aquesta fotografia s'hi observen alguns dels seus components, a més de realitzar projectes urbanístics dissenyen mobles, mantes, llànties...

tre 1972 i 1975, Les Arcades du Lac, una *ville nouvelle* situada a la regió de París, es converteix en la primera pedra de l'imperi Bofill a França.

Aquest complex de 600 vivendes es prolongarà amb un altre situat, en forma d'aqüeducte, sobre un llac artificial, que es diu Le Viaduc (1974). La Piràmide (1974-76), monument a Catalunya a la frontera de Le Perthus, i la reconstrucció del santuari andorrà de Meritxell (1974-78), són producte d'aquesta època en què el nom de Bofill aconsegueix la fama a l'estat veí. Paradoxalment, però, el projecte del Taller d'Arquitectura que més ressò obté no s'arriba mai a construir: el jardí de Les Halles.

La França desunida

Bofill guanya el concurs de projecte, però un conflicte entre el president Giscard i l'alcalde de París, Chirac, n'impedirà la realització. No obstant, el reconeixement continuat per part de tots dos de la qualitat del projecte, fa pujar com l'escuma la cotització de Bofill a territori francès. A partir d'aquí, sorgiran les grans obres del Taller a França. Quasi en la totalitat dels casos,

Maqueta del futur Teatre Nacional de Catalunya, un dels darrers projectes de l'arquitecte barcelonès.

els clients seran institucions públiques i, molt sovint, l'estat.

La política de Villes Nouvelles, iniciada per Giscard, per construir nous nuclis residencials a la rodalia de les ciutats té un maridatge perfecte amb l'estil monumental i clàssic i les tècniques de construcció ràpides i econòmiques del Taller.

«Antigone», un projecte urbanístic en un terreny de 20ha. a Montpeller és potser l'obra més gran i més representativa d'aquesta etapa. Es tracta d'un barri de nova planta, a través del qual la ciutat s'expandeix cap al riu Lez. Bofill guanya el concurs per establir l'ordenació general i s'encarrega d'alguns dels edificis més representatius del complex. En aquest cas és l'Ajuntament de la ciutat qui paga els terrenys i el projecte i n'encarrega a empreses privades la construcció. Aquestes empreses es queden els locals comercials de les plantes baixes i un 30% dels habitatges, mentre que la resta de pisos passa a propietat de l'Ajuntament que els converteix en cambres de lloguer moderat, habitades majoritàriament per població immigrada d'Àfrica.

Montpeller, mon amour

L'èxit de la proposta és tan gran que les obres, projectades per al 1992, finalitzaran aquest any. L'Ajuntament de Montpeller ha quedat prou satisfet amb el treball de Bofill per a començar amb ell un altre projecte, en el qual col·laboraran arquitectes de tot el món, i que consistirà a continuar l'expansió de la ciutat per les marges del riu i la construcció d'un port esportiu.

Tram del Jardí del Túria dissenyat per Bofill. Set anys després de l'elaboració inicial del projecte encara no hi ha una previsió d'acabament.

Les espases d'Abraxas (1978-83) és una altra Ville Nouvelle, amb 591 vivendes socials i comerços al voltant d'un espai ajardinat. Com l'anterior, Les temples du lac (1981-86), és a la regió de París, però són només 200 vivendes situades enfront de Les Arcades du Lac i Le viaduc. Les Echelles du Baroque (1979-85), en ple centre de París, marca l'inici del festeig del classicisme més pur, a què s'havia arribat amb Antigone amb l'anomenada arquitectura «d'acer i vidre». En aquesta mateixa línia es construeix Les colonnes de St Christophe (1901), una altra Ville Nouvelle al la regió de París, amb 380 vivendes, en la qual Eric Rohmer va ambientar el seu últim film, *L'ami de mon amie*.

Els jardins del Túria, dels quals tan sols hi ha enllestides dues zones, són un primer retorn de Bofill a construir al seu país, però la polèmica i la manca de pressupost tornen a sorgir i, set anys després de l'elaboració del projecte, no hi ha una previsió de realització definida. Per al Taller, aquest ha estat un projecte en què s'han perdut, de moment, diners, i s'ha guanyat desconfiança envers els ajuntaments.

L'Anell Olímpic és el següent intent de Bofill per tornar a construir a Barcelona, però amb la fórmula adoptada per l'Ajuntament, li correspon només un edifici *menor*, l'INEF, que durant els Jocs Olímpics serà el centre de premsa.

Els països àrabs també han sucumbit a l'encant del classicisme eclèctic de

Bofill, que el 1978 va traslladar una part del seu equip a Algèria, per planificar tot un poble i un conjunt de vivendes. La guerra de l'Iran amb l'Irak ha impedit que aquest últim país pugui tenir un conjunt de vivendes i una mesquita d'estat projectades pel taller.

La conquesta de l'oest

L'expansió per Europa continua, amb projectes en marxa a França, Suècia, Bèlgica i Holanda. L'establiment d'una delegació del Taller a Nova York era el pas següent. El 1985 es dona llum verda al primer projecte EUA: Port Imperial, a New Jersey, que inclou un total de 2.000 vivendes, amb comerços i equipaments, situades a la costa del

riu Hudson, enfront del Midtown de Manhattan.

Al mateix temps, el Taller d'Arquitectura, seguint el ritme del temps, s'introdueix en el camp del disseny amb la creació, per encàrrec, de mobles per a edificis concrets. Després, una taula per al Salon des Artistes Décorateurs, una manta de pell per a Revillon, una cadira i una llàntia de taula per a Philips han estat els primers objectes sorgits de la factoria de disseny Bofill. Ara, es pensa ja en la fabricació i comercialització a major escala.

En aquest moment, el Taller d'Arquitectura té projectes en marxa a ciutats com Bordeus, Marsella, París, la Haia, Montpellier, Nova York, Clermont Ferrand, Neuilly, Houston, Vichy o Jerusalem. A les nostres institucions no els ha passat per alt que era el moment que l'arquitecte tornés a edificar a la seva terra. L'INEF, una obra sense massa envergadura, tal vegada una compensació per haver participat al concurs de l'Anell Olímpic, ha estat seguit dels encàrrecs del Teatre Nacional de Catalunya, l'hotel Miramar, i la remodelació de l'aeroport del Prat. La torre de comunicacions, que Bofill també hauria impregnat del seu estil clàssic i modern, com li agrada d'anomenar-lo, és un projecte que se li ha escapat de poc. De fet, el Taller no dóna importància a perdre concursos sempre que el seu nom «vagi sonant».

Geometria

El camí seguit per arribar al classicisme no és l'atzar. Bofill, a partir de l'aprofundiment en l'estudi de la geometria dels edificis arriba a les formes clàssiques i les adopta com a pròpies. L'estètica ha anat acompanyada d'un sistema de construcció modular amb formigó armat del qual el Taller ostenta la patent. El classicisme de Bofill, però, es manté en evolució. El salt endavant es realitza per la combinació de les formes aferrissadament clàssiques i monumentals amb la tècnica més reeixida i moderna del *High-Tech*, l'alta tecnologia de la construcció. La barreja dels llenguatges és clara al projecte del Teatre Nacional, la forma del qual ha estat descrita pel taller com «a cavall d'un cobert de tramvies i d'un temple grec».

Bofill ha declarat que el seu no és un problema d'estils. Per a ell «hi ha arquitectura ben feta i mal feta i, si es fa ben feta, que sigui de l'estil que vulgui». Aquesta postura li permet, per exemple, de col·laborar amb Richard Rogers, una de les personalitats del

high-tech. Així mateix, el Taller d'Arquitectura manté les portes obertes a arquitectes vinguts d'escoles d'arreu.

El sistema de treball del Taller es basa en quatre equips de projecte, encapçalats per Peter Hodgkinson, Jean Pierre Carniaux, Patrick Genard i Rogelio Jiménez. A les seves ordres treballen tant un equip fix com arquitectes joves, de diverses nacionalitats, que passen temporades desenvolupant algun projecte en particular. Tot això es complementa amb equips de construcció —repartits per les delegacions a

París i Nova York— administració, documentació, maquetisme, relacions públiques, etc. Tot funciona com una orquestra en què Ricard Bofill és el director. Ell és qui posa ordre entre els solistes que, posteriorment, desenvoluparan les obres.

És un director, volgutament o no, polèmic, fins al punt que és difícil desitjar si la polèmica se centra en l'home o en l'obra. Però, per damunt totes les controvèrsies, l'imperi Bofill, columna a columna, avança inexorablement. □

«L'ERROR DEL TÚRIA ES PENSAR-LO COM A OBRA SOCIAL»

Bofill, l'arquitecte que no dibuixa casetes

Ricard Bofill Levi (Barcelona, 1939), ideòleg de ciutats que viu entre Barcelona, París i Nova York. De rostre sedat pel Sàhara, li prosperen els plecs i el nas li discrepa, un homenatge a la diàspora des d'Europa.

Miquel Alberola

—¿Podem parlar, d'alguna manera, de l'imperi Bofill, senyor Bofill?

—A Espanya no hi ha imperis, a Barcelona no hi ha imperis, és un país pobre, amb pocs recursos. Els imperis són als EUA, a l'URSS, a la Xina comunista i al Japó. Quan un és català, no té imperis, té una societat de serveis

que intenta ser el més internacional possible i tenir un treball el més professional possible, i naturalment, tenir relacions internacionals fortes amb els imperis, però nosaltres, imperi, no ho som.

—¿Com ho fa vostè per treballar per a imperis tan distints, per a cultures tan distants?

—Tenim tres seus socials: una a Barcelona, una altra a París i l'altra a No-

Les Arcades du Lac. Paris, 1981-1986. La primera construcció de Bofill a França. Es tracta d'un complex de 600 vivendes.